

چکیده

در گذشته‌ها، قسمت زیادی از اراضی و مراتع کشورمان پوشیده از جنگلهای انبوه و گیاهان مشترکم بوده که هم اکنون قسمت زیادی از آنها تخریب شده است. دو دسته عوامل طبیعی و انسانی در این تخریب نقش داشته‌اند. در عوامل طبیعی، نوسانات اقلیمی و در عوامل انسانی، استفاده از مراتع جهت کشت و زرع، بوته‌کشی، عدم تعادل دام و مرتع و... را می‌توان نام برد. منطقه مورد بررسی که در شمال شهرستان سمنان قرار دارد بالغ بر ۱۱۰ هزار هکتار وسعت دارد. تیپ غالب مراتع را بالشتکی، گراس و گراس بالشتکی تشکیل می‌دهد. عشایر منطقه که شامل طوایفی از ایل سنگسری، طایفه مستقل پروری و طوایف چاشم، هیکو، ده صوفیان، شلی و... می‌باشند از منابع طبیعی منطقه جهت رفع نیازهای خود استفاده می‌نمایند. بهره‌برداری از بوته‌ها و سرشاخه‌ها و هیزم، عمدتاً جهت تهیه لبنیات و پخت نان، تهیه چای و پخت غذا، پوشش سرپناه و گرم کردن، جلوگیری از پوسیدگی چادر عشایری و ورود حشرات به آن و روشنایی استفاده میشود. بررسیهای نگارنده نشان می‌دهد که بطور متوسط در روز حدود ۳۰ کیلوگرم و در طول دوره بیلاقی ۱۲۰ روزه، حدود ۲۳۵۰/۸ تن بوته توسط عشایر کنده می‌شود. کندن بوته یکی از کارهای روزمره عشایر منطقه است که معمولاً با یک حیوان بارکش و توسط ۲ و یا ۳ نفر در طول یک یا چند روز کاری انجام می‌گیرد. مهم‌ترین عوامل بوته‌کشی را می‌توان در هزینه سوخته‌های جایگزین، نبود امکانات سوخت‌رسانی، کوهستانی بودن منطقه و صعب‌العبور بودن جاده‌ها و... نام برد. همچنین بررسیها نشانگر آن است که نفت سفید بهترین و باصرفه‌ترین سوخت جایگزین در بین دیگر سوخته‌ها در منطقه می‌باشد.

بهره‌برداری از منابع طبیعی در جامعه عشایری

● سید محمد رضوی
عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام
استان سمنان

شده در طول یک روز کاری محاسبه و بر اساس یک دوره ۱۲۰ روزه بیلاقی کل بوته‌های کنده شده برآورد گردید. برای بررسی قیمت تمام شده سوخته‌های مصرفی (نفت سفید، گاز مایع، هیزم)، مجموع قیمت یک لیتر نفت سفید، یک کیسول گاز و یک کیلوگرم هیزم و کربانه حمل آن به محل اردوگاه تابستانی ملاک قرار گرفته است. علاوه بر آن برای اطلاع از وضعیت جاده‌ها و جایگاه‌های سوخت عشایری از آمارهای موجود استفاده شده است.

ساختار منطقه و خصوصیات عشایر

منطقه مورد بررسی در شمال شهرستان سمنان واقع و از مناطق کوهستانی و بیلاقی بشمار می‌رود. وسعت مراتع استان نزدیک به ۵/۵ میلیون هکتار تخمین زده می‌شود که شهرستان شاهرود ۵۷ درصد، شهرستان سمنان ۳۲ درصد، شهرستان دامغان ۱۵ درصد و شهرستان گرمسار ۶ درصد از مراتع را به خود اختصاص داده‌اند. بر اساس تقسیم‌بندی مراتع به بیلاقی، قشلاقی و میانبند، منطقه موردنظر از مراتع بیلاقی استان به شمار می‌رود. حدود ۳۰ درصد از عشایر استان، دوره بیلاقی خود را در این منطقه می‌گذرانند و شامل طوایفی از عشایر ایل سنگسری با ۲۳۹ خانوار و جمعیت ۱۲۲۶ نفر، طایفه مستقل پروری با ۲۶۴ خانوار و ۱۶۹۸ نفر، طوایف چاشمی، هیکویی، ده صوفیان و شلی و... مجموعاً با ۱۵۰ خانوار و جمعیت ۹۳۰ نفر که در کل می‌توان به ۶۵۳ خانوار و جمعیت ۳۸۵۴ نفر اشاره کرد. سنگسری‌ها فقط با ماشین جایجا می‌شوند. اگر به بیلاق بروند تنها برای گذراندن ایام تابستان است اما آنان که اداره دامها را بر عهده دارند همیشه نزد گله‌ها می‌مانند و کوچ آنان میان دره مرتفع لار و دشت‌های جنوب خراسان یکی از طولانی‌ترین مهاجرت‌های فصلی در جهان است. (۱۷، ص ۱۳۸)

کوچ ایل سنگسری در مسیر بلند و فاصله کوچ آنها بین حداقل ۱۰۰ تا ۶۰۰ کیلومتر است و در مناطقی به مانند رده جاشلوبار و ارتفاعات آن، دشت آسوران و ارتفاعات شمالی آن، رضاباد و ارتفاعات شمالی چشم سکنی می‌گزینند. طایفه پروری دارای گویش مازندرانی هستند. کوچ طایفه پروری در مسیر بلند و در فاصله کوچ بین حداقل ۵۰ تا ۲۰۰ کیلومتر انجام می‌شود و در خیل‌های گوشوارک، چپ گره، گردکلاه، رسم رودبار، چه سر، گپ پزو ... سکنی می‌گزینند. دامداران چاشم در دوره قشلاقی در روستای چشم سکونت دارند و تنها چوپانان و دامها راهی کویر می‌شوند و در اردوگاه‌های تابستانی چپرد، مودی جاری، شن دره، البیم، گاو چاله و... بسر می‌برند.

دامداران هیکو در دوره بیلاقی در سه اردوگاه تابستانی اتاق سرا (بالا و پایین)، گت بزنگاه و باره کو استقرار می‌یابند و دوره قشلاقی را در هیکو، احمدآباد مستوفی، شه‌میرزاد و سمنان می‌گذرانند.

از دیگر دامداران می‌توان به دامداران ده صوفیان و شلی اشاره کرد که تعداد آنها ۴۷ خانوار و جمعیتی برابر با ۳۱۵ نفر می‌باشند.

گیاهان منطقه را می‌توان بر اساس فرم رویش و طبقه‌بندی متعارف به ۵ دسته درختان و درختچه‌ها و گیاهان پشته‌ای، بوته‌ای، نیمه بوته‌ای - گندمیان دائمی -

زندگی عشایری همیشه در ارتباط متقابل و وابسته به منابع طبیعی بوده است. آنچه در این زندگی رخ

می‌دهد یک سیکل معیوب است. از طرفی بهره‌برداری نامناسب از منابع طبیعی زندگی عشایر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از سویی دیگر ساختار زندگی عشایری، منابع طبیعی را با تخریب و مشکل مواجه می‌کند.

زندگی عشایری همیشه در ارتباط متقابل و وابسته به منابع طبیعی بوده است. آنچه در این زندگی رخ می‌دهد یک سیکل معیوب است. از طرفی بهره‌برداری نامناسب از منابع طبیعی زندگی عشایر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از سویی دیگر ساختار زندگی عشایری، منابع طبیعی را با تخریب و مشکل مواجه می‌کند. در منطقه مورد بررسی علاوه بر اینکه دامهای عشایری در فصل بهار و تابستان از گیاهان طبیعی استفاده می‌کنند عشایر نیز بصورتهای مختلف از گیاهان استفاده می‌نمایند. آنچه در رابطه با استفاده از منابع طبیعی توسط عشایر می‌توان گفت این است که تعادلی بین مرتع و نیازهای دام عشایری وجود ندارد و استعدادهای گیاهی منطقه با عدم برنامه‌ریزی مناسب، رو به نابودی می‌رود و طراوت و شادابی منطقه و محیط زیست جانوران و پرندگان نیز دچار مخاطره می‌شود. بدین ترتیب موضوع از اهمیت بسزایی برخوردار می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که از ۲۵۶ پایان‌نامه و گزارش‌های پژوهشی رسیده به دبیرخانه اولین جشنواره پژوهش‌های عشایری برتر تعدادی، موضوع را از جوانب مختلف مورد پژوهش و تحلیل قرار داده‌اند. همچنین در سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر در اسفند ۶۹ می‌توان به مقالات زیر که

به نحوی در ارتباط با موضوع قرار می‌گیرند اشاره کرد.

۱- مقاله "عشایر و مسئله بهره‌برداری نامطلوب از مراتع، مطالعه موردی استان فارس" از دکتر بهاء‌الدین نجفی

۲- مقاله "امکانات و محدودیت‌های مراتع و تأثیر آن بر کوچ‌نشینی" از دکتر عوض کوچکی

۳- مقاله "دستیابی به احیاء و بهره‌برداری از جنگلهای ناحیه چوب و کاغذ مازندران از طریق برنامه‌ریزی جهت ایجاد تحول در شیوه دامداری سنتی و خروج دام از جنگل" از دکتر سیامک زند رضوی

۴- مقاله "آسکان عشایر و مسئله مراتع" از دکتر علی اکبر مهربانی نگارنده نیز با توجه به اهمیت موضوع، مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی عامل بوته‌کشی به عنوان یکی از عوامل مهم تخریب پوشش گیاهی" تهیه که در فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال نهم - شماره ۳۳ به چاپ رسیده است.

واژگان کلیدی

بوته، مرتع، عشایر، خیل، سوخت، روش کار

در این تحقیق، برای سئوالات چگونگی تهیه هیزم، میزان تحصیلات، فاصله جایگاه نفت سفید تا محل استقرار عشایر منطقه، ۵۴ عشایر منطقه بصورت تصادفی انتخاب و نتایج پرسش بصورت توصیفی مورد تحلیل قرار گرفت. برای سنجش میزان بوته‌های کنده شده نیز با سؤال از این تعداد و مشاهده، مقدار بوته‌های کنده

علفهای دائمی - یکسالهها تقسیم کرد. همچنین در منطقه پانزده واحد متمایز از همه تشخیص داده شده است که سیزده واحد مربوط به تیپهای گیاهی، یک واحد نیز اراضی سخت و یک واحد نیز اراضی زراعی می باشد.

نتایج

بهره برداری از منابع طبیعی در این پژوهش، در دو محور بهره برداری از جنگل و بهره برداری از بوتنه، سرشاخه و... مورد بررسی قرار گرفته است. در شمال شهرستان سمنان و در اطراف روستاهای رودبارک، پرور، کولیم و... نمایی از جنگلهای منطقه مشاهده می شود. جنگلهای پهن برگ در نواحی مرزی استان سمنان و همجوار استانهای مازندران و گلستان در ارتفاع ۱۵۰۰ الی ۲۳۰۰ متری از سطح دریا واقع شده اند و در واقع ادامه جنگلهای خزری هستند که در برخی نواحی وارد حریم این استان شده اند. گونه های درختی و درختچه ای مهم منطقه شامل بلوط اوری، کرکود، زرشک، پیرو، آلوی وحشی، لور، ازگیل و... می باشند.

بررسی نگارنده نشان می دهد که دامداران و عشایر منطقه از گونه های درختی منطقه جهت ساخت و پوشش سرپناه و دامبره، مصرف سوخت، روشنایی و... استفاده می نمایند. در این منطقه، بهره برداری از جنگل بصورت علمی، فنی و زیست محیطی انجام نمی گیرد و در واقع می توان گفت یک منطقه حفاظت شده جنگلی است. از گونه های درختی دیگر منطقه درخت اورس است که عکسهای ماهواره ای و مشاهده نگارنده پراکندگی آن را نشان می دهد.

چگونگی بهره برداری عشایر از منابع طبیعی

برای اینکه مسئله از دیدگاه عشایر منطقه روشن شود نتایجی که از بررسی درباره نیازهای عشایر به منابع طبیعی به عمل آمده است در اینجا بیان می گردد. در این مطالعه، ۴۵ نفر از عشایر منطقه مورد سؤال قرار گرفتند. نتایج بدست آمده نشان می دهد که همچنان فشار بر مراتع و جنگلها در حد بالایی است و عشایر برای رفع نیازهای خود از این امکانات استفاده می کنند (جدول شماره ۱)

آگاهی عشایر و بهره برداری از منابع طبیعی

بطور کلی برای بررسی بهره برداری از منابع طبیعی توسط عشایر باید شناخت، آموزش و آگاهی آنها را مورد بررسی قرار دهیم. از آنجا که این امر در چگونگی بهره برداری از منابع طبیعی نقش مهمی را داراست، اقدام به شناخت میزان تحصيلات ۴۵ نفر از عشایر منطقه کردیم. نتایج بدست آمده نشان می دهد سطح تحصيلات عشایر منطقه مورد بررسی

در حد پائینی است. (جدول شماره ۲)

سوخت های مصرفی و بهره برداری از منابع طبیعی

بهره برداری از جنگل و مراتع در جامعه عشایری همیشه در ارتباط با سوختهای فسیلی جایگزین مورد نظر بوده است. در ابتدا این موضوع را مورد بررسی قرار داده ایم که فاصله جایگاه نفت سفید تا محل استقرار عشایر چقدر است؟ (جدول شماره ۳) همانطور که جدول شماره ۳ نشان می دهد ۸۹ درصد عشایر یاسخگو، فاصله جایگاه نفت سفید آنها تا محل استقرارشان بین ۵ تا ۵۰ کیلومتر است. بر این اساس، مشکلات تهیه مواد سوختی نظیر نفت سفید در چگونگی بهره برداری از منابع طبیعی منطقه تأثیر می گذارد. علاوه بر آن بر اساس آمار اداره تعاونی روستایی شهرستان سمنان در سال ۱۳۷۶ از ۲۳ روستای منطقه دو روستا دارای جایگاه نفت سفید و گاز، چهار روستا دارای جایگاه نفت سفید و هفده روستا فاقد جایگاه نفت سفید و گاز هستند.

وضعیت جاده های منطقه و بهره برداری از منابع طبیعی

عشایر همواره از منابع طبیعی اطراف استقرار خود استفاده می نمایند و این فشار زمانی کمتر می شود که امکانات لازم در اختیار آنها قرار گیرد. جاده های مناسب و

نزدیکی به روستا و شهر در نحوه استفاده آنها از منابع طبیعی تأثیر بسزایی دارد. بر اساس آمار معاونت عمران و صنایع روستایی جهاد سازندگی سابق استان سمنان در ۲۰ روستا، ۳ جاده آسفالت، ۱۱ جاده صعب العبور و ۶ جاده خاکی وجود دارد.

قیمت انواع سوخت مصرفی و بهره برداری از منابع طبیعی

مهم ترین سوخت مصرفی عشایر منطقه نفت سفید است که عمدتاً از آن در چراغهای پریموس (فر) جهت تهیه لینیات و گرم کردن آب، چراغهای علاءالدین برای پخت غذا و گرمای محیط و چراغهای گردسوز فانوس برای روشنایی استفاده می کنند. سوخت دیگری که در مراتع بیلاقی منطقه مورد استفاده قرار می گیرد گاز مایع است که از آن در چراغ خوراک پزی (تک شعله و چند شعله) و گاز پیک نیک استفاده می کنند. نگارنده در یک بررسی در سال ۱۳۷۷ در ۱۷ اردوگاه بیلاقی، قیمت تمام شده سوختهای نفت سفید، گاز مایع (یک کیپسول) و هیزم (یک کیلوگرم) که شامل قیمت و هزینه کرایه آن می باشد را بدست آورد که نتایج آن به شرح زیر است:

۱- حداقل قیمت نفت سفید ۸۲ ریال مربوط به اردوگاه گیز و حداکثر قیمت نفت سفید ۱۹۶ ریال مربوط به اردوگاه گاوجاله است.

۲- حداقل قیمت گاز مایع ۳۰۰۰ ریال مربوط به اردوگاههای گرمکش، گیز، گوشوارک و حداکثر قیمت گاز مایع ۷۰۰۰ ریال مربوط به اردوگاههای ریزسر، گلواه، گاوجاله و سرلشت می باشد.

۳- حداقل قیمت هیزم صفر ریال مربوط به اردوگاههای گوشوارک و پرورس و گاوجاله و حداکثر قیمت هیزم ۱۲۰ ریال مربوط به اردوگاههای خینگ، گت بزنگاه،

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی هیزم مصرفی را چگونه تهیه می نمایید؟

ردیف	طبقات جوابها	تعداد	درصد
۱	مراتع و جنگلها	۱۷	۳۱
۲	باغات	۳۰	۵۶
۳	مراتع و جنگلها و باغات	۷	۱۳
جمع		۵۴	۱۰۰

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی میزان تحصيلات

ردیف	طبقات جوابها	تعداد	درصد
۱	بیسواد	۸	۱۵
۲	سواد قدیم	۱۹	۳۵
۳	ابتدایی	۱۴	۲۶
۴	راهنمایی	۵	۹
۵	دیبرستان	۳	۶
۶	دیپلم	۴	۷
۷	بالای دیپلم	۱	۲
جمع		۵۴	۱۰۰

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی فاصله جایگاه نفت سفید

تا محل استقرار عشایر منطقه			
ردیف	طبقات جوابها	تعداد	درصد
۱	کمتر از ۵ کیلومتر	۳	۵/۵
۲	۵ تا ۵۰ کیلومتر	۴۸	۸۹
۳	۵۱ کیلومتر و بیشتر	۳	۵/۵
جمع		۵۴	۱۰۰

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی مصارف بوته‌ها، درختان و سرشاخه‌ها

ردیف	طبقات جوابها	تعداد	درصد
۱	تهیه لبنیات و پخت نان	۳۷	۶۹
۲	تهیه چای و پخت غذا	۷	۱۳
۳	پوشش سرپناه و گرم کردن	۵	۹
۴	گرم شدن و روشنایی	۱	۲
۵	جلوگیری از پوسیدگی چادر عشایری و ورود حشرات	۴	۷
جمع		۵۴	۱۰۰

- ۲- ساریخانی، نصرت‌الله، بهره‌برداری جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- ۳- شاه حسینی، علیرضا، کوچ‌نشینی در دامنه‌های جنوبی البرز (محدوده استان سمنان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
- ۴- شرکت ایران گاز شعبه سمنان، آمار توزیع گاز سال ۱۳۷۶.
- ۵- رضوی، سیدمحمد، بررسی عامل بوته‌کنی به عنوان یکی از عوامل مهم تخریب پوشش گیاهی، فصلنامه علمی، پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال نهم، شماره ۳۳، بهار ۱۳۸۰.

۶- رضوی، سیدمحمد، بررسی اقتصادی مهمترین سوخته‌های مصرفی عشایر شهرستان سمنان، ماهنامه علمی، اجتماعی، اقتصادی جهاد، شماره ۲۵۵، بهمن و اسفند ۱۳۸۱.

- ۷- زند رضوی، سیامک، دستیابی به احیاء و بهره‌برداری از جنگلهای ناحیه چوب و کاغذ مازندران از طریق برنامه‌ریزی جهت ایجاد تحول در شیوه دامداری سنتی و خروج دام از جنگل، مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، اسفند ۱۳۶۹.
- ۸- صفی‌نژاد، جواد. استان سمنان جایگاهی بزرگ در پایگاهی کوچک (پیش فصل) در: سیمای استان سمنان، جلد اول، جغرافیا تا تاریخ و جغرافیای تاریخی، تألیف علی بنی اسدی، سمنان، استانداری سمنان.
- ۹- کردوانی، پرویز، مراتع، مسائل و راه‌حلهای آن در ایران، نیز (از دیدگاه جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۱).

- ۱۰- کوچکی، عوض، امکانات و محدودیتهای مراتع و تأثیر آن بر کوچ‌نشینی، مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، اسفند ۱۳۶۹.
- ۱۱- مرکز آمار ایران، سرشماری اجتماعی، اقتصادی عشایر کوچنده تیرماه ۱۳۶۶، جمعیت عشایری دهستانهای کل کشور، نشریه شماره ۵۰۵، تهران، ۱۳۶۸.
- ۱۲- معاونت عمران و صنایع روستایی جهاد سازندگی استان سمنان، اداره نگهداری راه، نقشه راههای ارتباطی شهرستان سمنان.
- ۱۳- مصدقی، منصور. مرتع‌داری در ایران، انتشارات بنیاد فرهنگی رضوی، ۱۳۷۲.
- ۱۴- مک کل. سایروس م، بهره‌برداری از بوته‌زارهای مرتعی، ترجمه کوچکی، عوض و دیگران، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۷۷، ۱۳۷۴.
- ۱۵- مهربانی، علی اکبر، اسکان عشایر و مسئله مراتع، مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، اسفند ۱۳۶۹.
- ۱۶- نجفی، بهاء‌الدین، عشایر و مسئله بهره‌برداری نامطلوب از مراتع، مطالعه موردی استان فارس، مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، اسفند ۱۳۶۹.
- ۱۷- هوکارد، برنارد، کوچ و اقتصاد شیانی در دامنه‌های جنوبی البرز، در ایلات و عشایر (مجموعه مقالات)، تهران، موسسه انتشارات آگاه، ۱۳۶۲.
- ۱۸- وزارت کشاورزی، سازمان جنگلها و مراتع کشور، اداره کل منابع طبیعی استان سمنان، بوته‌کنی از مراتع، علل و انگیزه‌ها و روشهای جلوگیری از آن.

سیاه کوه، ریزسرمی باشد. بر اساس این یافته‌ها، بهترین و باصرفه‌ترین سوخته‌های مصرفی عشایر منطقه در مقایسه با دیگر سوخته‌ها نفت سفید می‌باشد.

نوع و میزان بهره‌برداری از منابع طبیعی

بوته‌های کنده شده از مراتع منطقه عمدتاً از سه گونه *Astragalus*, *Artemisia*, *Acantholiman* می‌باشد. بوته‌کنی به منظور تهیه سوخت و رفع دیگر نیازها از کارهای روزمره عشایر منطقه است. عشایر منطقه با چهارپای بارکش در طی یک یا چند روز کاری مقداری بوته کنده و به محل استقرارشان می‌آورند. معمولاً هر بار حیوان حدود ۱۰۰ کیلوگرم وزن دارد و هر نفر با ۲ تا ۳ حیوان بارکش حدود ۳۰۰ کیلوگرم بوته تهیه می‌کند که با محاسبه، میزان کل بوته‌کنی در طول دوره ییلاقی ۱۲۰ روزه در منطقه حدود ۲۳۵۰/۸ تن برآورد می‌گردد.

بوته‌ها، درختان و سرشاخه‌های مراتع و جنگل برای مصارف مختلف عشایر بکار می‌رود. جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که ۶۹ درصد عشایر پاسخگو از بوته و درختان و... جهت تهیه لبنیات و پخت نان، ۱۳ درصد جهت تهیه چای و پخت غذا، ۹ درصد جهت پوشش سرپناه و گرم کردن، ۲ درصد جهت گرم شدن و روشنایی و ۷ درصد جهت جلوگیری از پوسیدگی چادر عشایری و ورود حشرات برای مصارف انسانی استفاده می‌نمایند.

بحث

نتایج بررسیها نشانگر این است که بهترین و باصرفه‌ترین سوخت جایگزین در منطقه مورد بررسی نفت سفید است. علاوه بر آن هزینه سوخته‌های جایگزین، امکانات سوخت‌رسانی، کوهستانی بودن منطقه و آگاهی و شناخت عشایر می‌تواند در روند استفاده نامطلوب از منابع طبیعی منطقه نقش داشته باشد. نیازهای عمده مردم منطقه جهت استفاده از منابع طبیعی جهت مصارف انسانی بیشتر شامل تهیه لبنیات و پخت نان و تهیه چای و پخت غذا می‌باشد. بدین ترتیب می‌توان گفت مسائل اقتصادی و اجتماعی عشایر منطقه تأثیر بسزایی در چگونگی بهره‌برداری از منابع طبیعی دارد و هر چه برنامه‌ها سریعتر و بهتر انجام گیرد می‌توان امیدوار بود که منابع طبیعی و بهره‌برداری از آن وضعیت مطلوبتری به خود بگیرد.

فهرست منابع

- ۱- اداره تعاونی روستایی شهرستان سمنان، آمار توزیع نفت روستایی سال ۱۳۷۷.

